

Ősz Sándor Előd

Kolozsvár

Szenci Molnár Albert és Szenci Molnár János Kálvin-kötetei, Kálvin-levelei

Új adatok a zsoltárfordító és fia biográfiájához

Szenci Molnár Albert munkássága fontos helyet foglal el a magyar Kálvin-recepció történetében. Zsoltár- és *Institutio*-fordítása napjainkig meghatározza a magyar kálvinizmus arculatát. Talán nem nagy túlzás, ha őt nevezzük a legkálvinistább 17. századi magyar teológusnak. Kálvin teológiájának Szenci munkásságára gyakorolt hatásáról az elmúlt évtizedekben több kiváló kötet illetve tanulmány jelent meg. Hadd említsük meg itt P. Vásárhelyi Judit¹ és Szabó András munkáit.²

Az elmúlt hónapokban arra vállalkoztunk, hogy feltérképezzük az erdélyi könyvtárakban található, 16–17. századi Kálvin-kiadásokat. Ez a munka folyamatosan zajlik, jelenleg 273 művet sikerült jegyzékbe venni. A kötetek katalógusa a következő hónapokban remélhetőleg önálló kötetben lát majd napvilágot.

Kutatásunk során – a kötetek pusztja jelenlétén túl – több értékes, Kálvin-recepciótörténettel kapcsolatos adat előkerült. A legjelentősebbek közülük Szenci Molnár Alberthez, illetve fiához, Jánoshoz kötődnek, és újabb kapcsolatokat fednek fel a genfi reformátor teológiája, illetve a magyar zsoltárfordító munkássága között. Jelen írásunkban ezeket az adatokat szedjük csokorba.

Ismeretlen kötet Szenci Molnár Albert könyvtárából

A Gyulafehérvári Batthyaneumban akadtunk rá arra a kolligátumra, amely Kálvin négy, rövid teológiai traktátusát tartalmazza.³ Az első címe *Acta synodi Tridentinae cum antidoto...*, 1547-ben jelent meg Genfben. Eddig 39 példánya ismert.⁴ A második az *Interim adultero-germanum* című, 1549-ben Genfben napvilágot látott irat első kiadása (ugyanabban az évben újra kiadták), ma 37 példánya ismert.⁵ A harmadik, a *Libellus de*

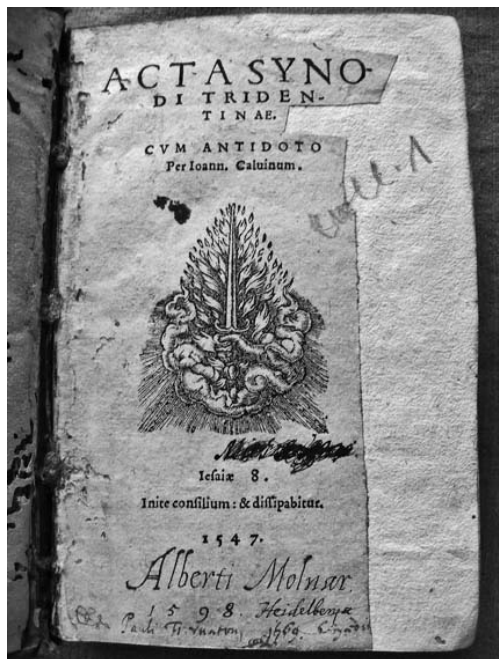
¹ Vásárhelyi Judit: *Eszméi áramlatok és politika Szenci Molnár Albert életművében*. Bp. 1985. P. Vásárhelyi Judit: *Szenci Molnár Albert és a Vízsohyi Biblia új kiadásai*. Bp. 2006.

² Szabó András: Szenci Molnár Albert Kálvin-fordítása. In: Fazakas Sándor szerk.: *Kálvin időszervezése*. Tanulmányok Kálvin János teológiájának maradandó értékéről és magyarországi hatásáról, Budapest 2009, 243–264.

³ A gyulafehérvári Batthyaneum könyvtár, jelenleg a Román Nemzeti Könyvtár részlege (A továbbiakban: GyfvBatth) – B X 23.

⁴ Rodolphe Peter – Jean-Francois Gilmont: *Bibliotheca Calviniana. Les oeuvres de Jean Calvin publiées au XVIe siècle*. I., 1532–1554. (A továbbiakban: BiblCalv) 47/3., p. 236–240. A kötet egyetlen hazai gyűjteményben sem található meg, Sípós Dávidnak köszönöm meg, hogy külföldi tanulmányútja során lefényképezte, és így használhattam.

⁵ BiblCalv 49/6., p. 308–312.

1. kép. Johannes Calvinus: *Acta Synodi Tridentinae*, 1547 – Szenci 1598-as possessorbejegyzésével – Batthyaneum B X 23

Coena Domini, 1545-ben jelent meg Genfben, a Bibliotheca Calvinianában jelzett 14 példányhoz⁶ hozzájárul egy, a Marosvásárhelyi Teleki-Bolyai Könyvtárban található példány.⁷ A kolligátum negyedik darabja Nicolaus Gallasius neve alatt megjelent, de valójában a Kálvin tollából származó, *Pro G. Farello et collegis eius, adversus Petri Caroli theologastri calumnias, defensio* című vitairat. A kolligátum értékét növeli, hogy ebből a kiadásból világszerte csupán négy példány ismert.⁸ A kolligátumot Molnár Albert Heidelbergben vásárolta 1598-ban. Erről tanúskodik az első munka címlapján található bejegyzés: *Alberti Molnar/ 1598 Heidelbergae*. (1. kép)

A kötet azért igen jelentős, mert Szenci Molnár Albert könyvtárából alig tucatnyi kötet ismerünk. Sajnos a könyvtár fennmaradt darabjairól sem készült átfogó tanulmány, csupán az egyes kötetek felfedezői ismertették eredményeiket.

Herepei János a Kolozsvári Református Kollégium könyvtárában talált két

kötetet.⁹ Mivel Herepei sajnálatos módon nem közli a kötetek, a művek szerzőit, csupán Szenci bejegyzéseit, így nem tudjuk pontosan azonosítani őket. Jakó Zsigmond és tanítványai az 1950-es években összeírták a kollégium könyvtárában található kötetek tulajdonosait. E jegyzék segítségével sikerült az egyik kötet nyomára bukkanni: A Bucer Márton és társai tollából származó *Scripta Anglicana* című, 1577-ben Bázelen megjelent gyűjteményes kötetet¹⁰ Szenci Molnár Albert 1613-ban Frankfurt am Mainban vásárolta. Halála után fia, Szenci Molnár János örökölte, majd 1665 után Tolnai F. István a Kolozsvári Református Kollégium professzora vásárolta meg, 1693-ban Szatmárnémeti Mihály, tőle pedig a kolozsvári kollégium birtokába került.¹¹ A másik kötetről Herepei csupán annyit mond, hogy 1609-ben vásárolta Marburgban.¹²

Borsa Gedeon a németújvári ferences könyvtárban talált két kötetet: Az egyik három német nyelvű hitvallás kolligátuma, ezt 1612-ben Marburgban vásárolta, a másik Laurentius Benedictus *Grammatica Bohemica*-ja és 1610-ben kapta ajándékba Molnár

⁶ BiblCalv 45/7., 190–192.

⁷ Teleki-Bolyai Könyvtár Marosvásárhely – Bo 2142/b.

⁸ BiblCalv 45/10., p. 198–200.

⁹ Herepei János: *Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez*. I. Budapest–Szeged (A továbbiakban: Herepei Adattár I.), 31–32.

¹⁰ A kötet részletes leírását ld.: http://bvba2.bib-bvb.de/V/KCSQDNUM3JF6BE4_ARY945_HJMMRDSUQI9B1SA6H2APGB85T2J3J-2940?func=full&setnumber=033387&setentry=000001&format=999.

¹¹ A Kolozsvári Református Kollégium könyvtára a Román Akadémia Kolozsvári Fiókjának könyvtára kezelésében (A továbbiakban: KvRef) – R 83322.

¹² Herepei Adattár I. 32.

Albert.¹³ Imre Mihály Hódmezővásárhelyen találta meg Szenci Biblia Tigrináját, benne számos biográfiai vonatkozású széljegyzettel. A Sárospataki Kollégium Könyvtárában négy olyan kötetet őriznek, amely egykor a zsolnárfordító tulajdonában volt. Mindeniket 1613–1614-ben vásárolta, Béza, Whitakerus, Peucerus és Covarruvius munkái.¹⁴ Az Országos Széchényi Könyvtárban egyetlen, egykor Szenci könyvtárához tartozó kötetet őriznek: Marcus Antonius Coccius Sabellicus *Exemplorum libri decem* című, 1518-ban Strassburgban megjelent munkája. 1623-ban Heidelbergben szerezte.¹⁵ Perger Péter 2009 nyarán Segesváron talált rá arra a francia nyelvű Bibliakiadásra (1616 – la Rochelle), amelyet Szenci 1624-ban Amszterdamban vásárolt.¹⁶ A fenti kötetek közül az egyik kolozsvárit szerezte be legkorábban, 1609-ben Marburgban.¹⁷

Az ismertett Kálvin-kolligátum több szempontból is figyelemre méltó. Egyrészt a Szenci Molnár Albert ismert könyveinek száma tizenkettőre emelkedett. A fentiekből kitűnik, hogy eddig az 1609-ben Marburgban vásárolt, Herepeinél szereplő ismeretlen kötetet tekinthettük könyvtára legrégebbi darabjának. Kötetünket 1598-ban Heidelbergben szerezte be, tehát könyvtára legrégebbi ismert darabjával állunk szemben. Naplójából tudjuk, hogy az 1598. év (ekkor 24 esztendő volt) igen nehéz volt számára, többször eladósodott, betegeskedett, sőt bejegyzéseiből első magánéleti válságának előszelét is megérezhetjük.¹⁸ Mégis figyelemre méltó, hogy anyagi nehézségei ellenére könyvet vásárolt.

Eddigi tudomásunk szerint ez az egyetlen olyan Kálvin mű, amely az Institutio első magyar fordítójának tulajdonában volt.

Különösen érdemes odafigyelni a kolligátum második darabjára, az *Interim adultero-germanumra*. A munka két részből áll. Az első a Német Birodalmi Gyűlésen elfogadott *Interim* cáfolata (p. 2–74.), a második pedig a *Vera Christianae pacificationis et ecclesiae reformandae ratio* című traktátus (p. 75–202.).

Szenci valószínűleg mindkettőt figyelmesen áttanulmányozta. Az első részhez tartalomjegyzéket készített a címlap verzóján. (2. kép) Ezen kívül az első rész-

2. kép. Szencinek Calvin Interim adulterójához készített tartalmi mutatója

¹³ Borsa Gedeon: Szenci Molnár Albert könyvtárának két könete Németújváron. In: *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz*. Adattár 4. Szeged 1978, 289–292.

¹⁴ Imre Mihály: Molnár Albert Biblia Tigrinája. In: *Szenci Molnár Albert és a magyar késő-reneszánsz*. Adattár 4. Szeged 1978, 301–315.

¹⁵ Vásárhelyi Judit: Néhány Adat Szenci Molnár Albert munkásságához. In: *Collectanea Tiburciiana – Tanulmányok Klanczay Tibor tiszteletére*. Adattár 10. 267–269.

¹⁶ P. Vásárhelyi Judit szíves közlése.

¹⁷ Herepei Adattár I. 32.

¹⁸ Szabó András: *Szenci Molnár Albert naplója*. Budapest 2003, 125–127.

hez kilenc tartalmi vonatkozású széljegyzetet fűzött, ezek – három kivételével – a tartalomjegyzékben szereplő címek.

A *Vera ecclesiae reformationis ratio*hoz több, szám szerint 58 széljegyzetet fűzött. A széljegyzetek többsége a 75–133. oldalakon található, majd a 153., 157., 166., és a 190–192. oldalak szélén olvashatunk egy-egy bejegyzést. A bejegyzések többsége tartalmi vonatkozású, egyes, szövegben szereplő kulcsszavak szó szerinti ismétlése. A jegyzetek szó szerinti közlését azért tartjuk fontosnak, mert rávilágítanak azon kérdésekre, amelyeket az olvasás – mindeddig azonosíthatatlan – idején Szenci jelentősnek talált.

Pax Christi (p. 75.) Autori libri Interim quales (p. 76.) Autores libri Interim interimunt animas. (p. 79.) Commendanda est Christi beneficiorum amplitudo (p. 80.) Jacobi locus de justificatione. Merces operum qualis. (p. 84.) Medium doctrinae genus [...] (p. 87.) Fidei certitudo. (p. 89.) Contra auricularem confessorem. (p. 92.) Solus Deus remittit peccata. (p. 93.) Interemptores falsi mediatores. (p. 94.) Vera ligandi et absolvendi ratio. (p. 95.) Confessionis utilitas in Papatu. (p. 96.) Satisfactio. (p. 97.) Commoda interpretatio. Autores Interim interitum nobis moliantur. (p. 99.) Supererogatinis op[er]ae. Objectio. (p. 101.) Venditio omnium [!]. Vera virginitas. Alia objectio vide supra fol. 15. (p. 102.) Cur David saltavit 2Reg. 6. (p. 103.) Episcoporum successio. (p. 104.) Patrum testimonia de Successione explicantur et solvantur. (p. 105.) Hilary testimoniu[m]. Ecclesiae Autoritas. (p. 107.) Traditiones Eclae. Parvulorum baptismus (p. 110.) 4. Patriarchia (p. 115.) Gregorius. Collapsio Papae cum Christo [?] cujus vicarius. (p. 116.) Vide supra fol. 26. de Sacram[entis] Joannis baptisma e Coelo non ex ho[mi]nibus. (p. 117.) 5 falso nominata sacramenta (p. 118.) Ceremoniae circa baptismum non tolerandae. (p. 119) Sputum in baptismo papali. Transsubstantiatio. (p. 120.) Falsorum pacificatorum audacia. Omnipotentiae Dei falsi aestimatores (p. 122.) Absurditates ex transsubstantio[ne] [!] (p. 123.) Sacram[en]ta scalis comparata. Adoratio missae. (p. 124.) Christus non alloquitur. (p. 125.) [...] Christi Coenae q[ue]dam fragmenta p[ro]babile est remansisse. Calicis usum Interimistae [?] per veniam concedunt. (p. 127.) Christus se totum nobis communicat. (p. 129.) Confirmationis Sacramentum. Ex manuum impositione. Sacramenta promissionum sigilla. (p. 130.) Manuum imositio cujus rei fui Sacramentum. Helias et Paulus incubandi excitarunt mortuis. (p. 133.) Faciam pro sacrificabo apud Virgilium per Papis. (p. 153.) Gesticulationes in Missa quales. (p. 166.) Robertus Cenalis refutat Interim cum tamen Interim totum papatum vult restaurare. (p. 190.) Interim hominum placita aequant divinis praeceptis. Laus Cenalis in Poesis. (p. 191.) Furfuraceum Monstrum. Autor Interim aliquis Cauponarius scurra. (p. 192.)

Szenci két sajtóhibát is javított a nyomtatványban: A 96. oldalon szereplő *larna-t Lerna-ra*, a 119. oldalon szereplő *carnem-et Carmen-re*. Az 1549-es, második kiadásban egyébként mindkét szó helyesen szerepel.

A fentiekből kitűnik, hogy a széljegyzetek többsége a reformátori megigazulástannal, a másik része pedig a sákramentumokkal kapcsolatos, egy részük éppen a sákramentumok kiszolgáltatására vonatkozik. Szenci csaknem másfél évtizeddel később, 1612-ben az Oppenheimi Biblia függelékeként istentiszteleti rendtartást is szerkesztett. Elképzelhető, hogy istentiszteleti rendről alkotott gondolkodásába beépült Kálvin *Interimje* is. Ha ez így van, ez az első közvetlen kálvini hatás a magyar református istentiszteletre.

A kötet további sorsa csak részben követhető: 1669-ban – valószínűleg Szenci Molnár János hagyatékából Csernátoni Pál (1633–1676) nagyenyedi tanárhoz került,

akit 1673-ban karteziánus nézetei miatt a radnóti zsinat elé idéztek.¹⁹ A címlapon még szerepel egy *Michael* nevű possesor, de családnevét sajnos az olvashatatlanságig satírozták. Feltételezzük, hogy Batthyány Ignác (1741–1798) valamikor a 18. század végén vásárolta gyulafehérvári könyvtára számára.

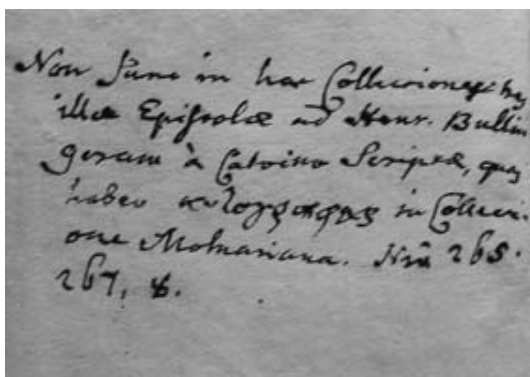
Eredeti Kálvin-levelek Erdélyben

A Szenci Molnár Albert és Kálvin kapcsolatát tárgyaló legutóbbi írások elfeledkeznek egy igen érdekes adalékról, amely már több mint másfél évszázada ismert, csupán 1898 óta folyamatosan hallgat róla a szakma: Szenci Molnár Albert birtokában voltak eredeti Kálvin levelek.

Legelőször Basirius Izsák (1607–1676) angol lelkipásztor, gyulafehérvári tanár 1661-es hazatérése után Erdélyben hagyott javainak lajstromában olvasunk a kérdéses iratokról: *Libri alieni meis conjuncti ex inscriptionibus comperti, ut reddantur suis possessoribus, religio mihi est. In primis clarissimo domino Joanni Molnaro codex unus in folio, continens varias propria manu Calvinii et aliorum protoreformatorum exaratas.* (Tőlem idegen, összegyűjtött könyvek, hogy kitől, az a bejegyzésekből kiderül, ezek visszaszolgáltatása az én kötelességem. Legelőször tudós Molnár János uram folio nagyságú kódexe, amely Kálvinnak és más fő-reformátoroknak saját kézzel írott leveleit tartalmazza.)²⁰ (3. kép)

A *Collectio Molnariana* nevet először Bod Péter használja. Ő a Gyulafehérvári Káptalan levéltárában látta Szenci Molnár Albert leveleinek gyűjteményét, és 1762–1763-ban ez alapján állította össze a *Gellius Molnarianus* című, kéziratban maradt munkáját. A kéziratot még nem volt alkalmunk látni, ezért csupán Sámuel Aladár alapján jelezzük, hogy Bod kizárólag a Szencihez írott levelek közül másolt le néhányat.²¹ Arról nem tudunk, hogy Bod Péter látta-e a Kálvin-leveleket a Collectioban. A *Gellius* tüzetes áttanulmányozása talán erre a kérdésre is választ ad majd.

Szathmári Pap Zsigmond 1837-ben az Erdélyi Prédikátori Tárban közölte Szenci Molnár Albert életrajzát. Ebben beszél az ún. *Collectio Molnariana*-ról: egy vastag Foliant, melybe a curiosus Molnár egybe kötötte minden diplomáit, passussait, bollettá-it, külföldről és a hazából Jóakaróitól, barátaitól, véreitől kapott Leveleit, melyek szám szerint 348. darabokból állanak. A szerző saját bevallása szerint életrajzi munkáját is a *Collectio* alapján írta.²² Valószínűleg a gyűjtemény a Szathmári tulajdonában

3. kép: Szathmári Pap Zsigmond bejegyzése Kálvin leveleiről (*Epistolae et responsa*, 1597) – Batthyaneum T VII 11

¹⁹ Szabó Miklós – Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemenjárása a korai Újkorban 1521–1700*. Szeged 1992 (a továbbiakban: Szabó–Tonk), 219.

²⁰ Monok István – Németh Noémi – Varga András szerk.: *Erdélyi Könyvesházak III*. Adattár 16/3. (a továbbiakban: Adattár 16/3.), 186.

²¹ Sámuel Aladár: *Felsőcsernátoni Bod Péter élete és művei*. Budapest 1899, 216.

²² Szathmári Pap Zsigmond: Szentzi Molnár Albert rövid életrajza. In: Salamon József szerk.: *Erdélyi Prédikátori Tár*. VII. füzet. Kolozsvár 1837. V.

volt, hiszen az említett írásában Piscator és Freienhagensis Szencihez írott leveleiről így beszél: *akiknek nállam lévő írásaikból megtetszik.*²³ Közlése végén pedig megemlíti, hogy *az ő* (Molnár Albert – ŐE) *szorgalmatosságának köszönhetően azt is, hogy ő a Reformatio körül fáradozó tudósoknak tulajdon kezeikkel írt levelek között, amennyit külföldi lakozása alatt lebetett, egybeszerkesztett, melyek ma is a Molnariana Collectioban egybe kötve vannak, ilyenek: a Calvinus 3 levelei [...].* Közlésének hitelessége felől nem kételkedhetünk, hiszen a *Prédikátori Tár* VI. füzetének mellékletében közli – többek között Kálvin aláírásának másolatát is.²⁴ Nem valószínű, hogy Szatmári hamisított volna, hiszen aligha járhatott kezében más Kálvin-kézirat, a könyvatos aláírás pedig tökéletesen egyezik a ma számon tartott Kálvin-aláírásokkal. A cikket elolvasva nem világos, hogy a két *Collectio Molnariana*-ról beszélhetünk, egyikük a személyes, a másik a reformátori leveleket tartalmazza, vagy Szenci a két levél-típust egyazon corpusba köttette.

Dézi Lajos, amikor 1898-ban kiadta Molnár Albert naplóját és levelezését, a Magyar Tudományos Akadémia könyvtárában tanulmányozta a *Collectio Molnarianat*. A kiadás előszavában írja, hogy a levélgyűjteményt Kemény József Szenci Molnár Albert egyik leányának leszármazottaitól szerezte meg, és 1845-ben az Akadémiának adományozta. (Ez az állítás nyilvánvalóan téves, ha Collectiot a család őrizte volna, akkor Bod nem tanulmányozhatta volna a Gyulafehérvári Káptalan levéltárában.) Dézi már nem találta a reformátorok iratait, csupán Szenci személyes jellegű dokumentumait, azok között is hiányokat jelzett. Ő egyértelműen egy *Collectio Molnarianaról* beszél.²⁵

Kutatásunk során a Molnár tulajdonában levő Kálvin-levelekről is találtunk újabb adatokat. A gyulafehérvári Batthyaneumban őrzik a Kálvin leveleit tartalmazó gyűjteményes kötet (*Epistolae et responsa*) 1597-es hanai kiadásának egy példányát. A kötetet 1728-ban, Groningenben vásárolta Rétyi Csizsér László, majd 1776-ban Szathmári Pap Mihályhoz került. Szathmári possessorbejegyzése alatt a következő bejegyzést olvashatjuk: *Non sunt in hac Collectione has illae Epistolae ad Henr. Bullingerum a Calvino scriptae, quas habeo* *κυλογραφάς in Collectione Molnariana* Nro. 265, 267, '8. (Nincsenek ebben a gyűjteményben Kálvinnak a Bullinger Henrikhez írott levelei, melyek kéziratban található a Molnár-féle gyűjteményben: 265., 267., '8. számúak.)²⁶ A bejegyzés szerzője valószínűleg Szathmári Pap Zsigmond kolozsvári tanár, majd vízaknai lelkipásztor, a Mihály fia.²⁷ A szövegben szereplő *habeo* ige tovább erősíti azt a feltételezésünket, hogy a *Collectio Molnariana* a 19. század elején Szathmári Pap Zsigmond tulajdonában volt. Az édesapáról, Mihályról tudjuk, hogy tekintélyes könyv- és régiséggyűjteménye volt, nem kizárt, hogy a 18. század második felében tett szert Molnár Albert gyűjteményére.

Szathmári Pap Zsigmond tehát az utolsó, akiről biztosan tudjuk, hogy látta a kérdéses Kálvin-leveleket. A gyulafehérvári kötet bejegyzése igen értékes, hiszen ez eddigiekhez képest számos többletinformációt tartalmaz: Kálvinnak három, Bullingerhez írott leveléről van szó. Olyan levelekről, amelyek nem szerepelnek a klasszikus levélgyűjteményekben. Akár az európai reformáció kutatásának szempontjából is kulcsfon-

²³ Szathmári Pap Zsigmond: Szentzi Molnár Albert rövid életrajza. In: Salamon József szerk.: *Erdélyi Prédikátori Tár*. VII. füzet. Kolozsvár 1837. X.

²⁴ Salamon József szerk.: *Erdélyi Prédikátori Tár*. VI. füzet. Kolozsvár 1836, – csatolt lap.

²⁵ Dézi Lajos: *Szenci Molnár Albert naplója, levelezése és irományai*. Budapest 1898, VI–VIII.

²⁶ GyfvBatth T VII. 11.

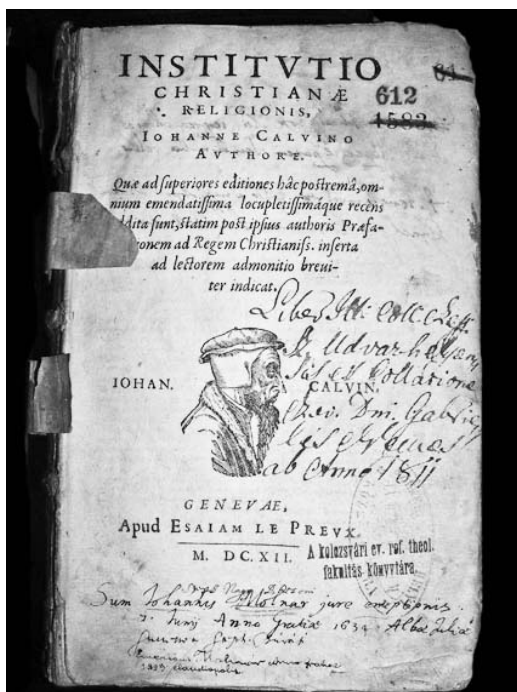
²⁷ Szabó Miklós – Szógi László: *Erdélyi peregrinusok 1701–1849*. Marosvásárhely 1998 (a továbbiakban: Szabó–Szógi), 447.

tosságúak lehetnek, hiszen árnyalhatják a két reformátor kapcsolatáról alkotott képet. Reménységünk szerint a levelek valamelyik közgyűjteményben lappanganak. Keresésük igen lényeges feladat.

Szenci Molnár János *Institutió*?

Szenci Molnár Albert legnagyobb fia, János (1612–1646?) az erdélyi egyháztörténet igen érdekes személyisége. Életének első éveit édesapja naplója alapján pontosan rekonstruálhatjuk, viszont tulajdonképpeni működéséről nagyon keveset tudunk. A fellelhető életrajzi adatokat Herepei János szedte csokorba. Tőle tudjuk, hogy feltehetően Kassán, Kolozsváron, majd Gyulaféhérváron tanult. 1638-ban Londonban aláírta a *Formula Sinceritatis*, majd 1638–1639-ben a leideni és a franekeri akadémiákon peregrinált. Itthoni működéséről még kevesebbet tudunk. Petelei Husz István szerint Szászvároson volt iskolamester és innen került a kolozsvári szász református gyülekezet másodlelkészi állásába.²⁸

Tanulmányait illetően érdekes adalékkal szolgál az az 1612-ben Genfben megjelent *Institutio*, amelyet a kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtárában őriznek, és amelynek címlapján a következő tulajdonosbejegyzést olvashatjuk: *Sum Johannis Molnár jure emptionis 7. Junii Anno Gratiae 1634. Albae Juliae.*²⁹ (4. kép) Amíg Herepei csupán feltételezi, hogy Gyulaféhérváron tanult – hiszen ebben az időben a Collegium Academicum volt a legrangosabb erdélyi tanintézet, és a peregrinusok többsége is az itteni diákok közül került ki –, addig most már biztosan tudjuk, hogy 1634-től valószínűleg 1637-ig, külföldi peregrinációja kezdetéig a fejedelmi székváros iskolájába járt. A kötet 1664 után Csávási István későbbi nagymedvesi lelkipásztorhoz (1669–1678)³⁰ került, tőle a század végén Bacsoni Nagy János dévai mesterhez és lelkészhez,³¹ majd Pávai Miklóshoz, aki 1738 és 1756 között a Küküllői Egyházmegye gyülekezeteiben (Dányán, Magyardellő, Marosugra)

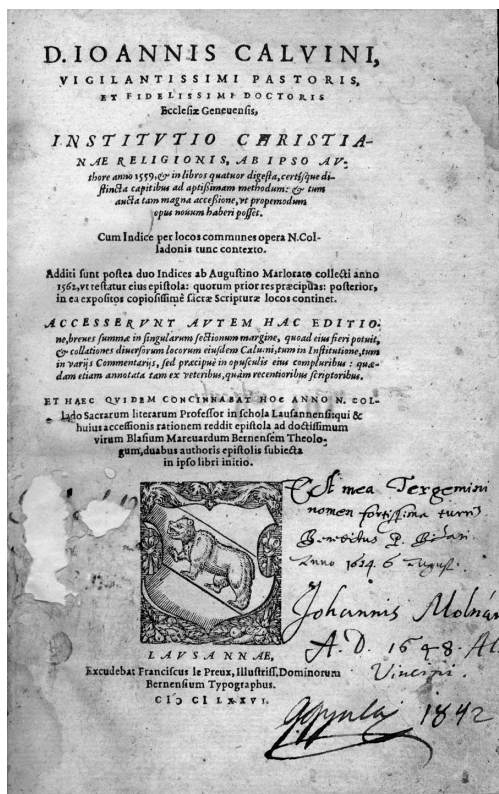
4. kép: Calvin: *Institutio*, 1612 – Szenci Molnár János 1634-es possessorbejegyzésével – Kolozsvár PII könyvtára 612.

²⁸ Herepei Adattár. I.

²⁹ Calvinus, Johannes: *Institutio religionis christianae*. Genf 1612. A kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet könyvtára, 612-es jelzet.

³⁰ Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Bukarest 1979, 97.

³¹ Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd: *A bunyad–zarándi református egyházközösségek történeti katasztere*. I. Kolozsvár 2003, 419.

5. kép: Calvin: *Institutio*, 1576 – Szenci (?) Molnár János 1648-as possessorbejegyzésével – Kolozsvár, Egyetemi Könyvtár 101870.

kiadott *Institutiót*, amelynek első ismert tulajdonosa Bihari P. Benedek kolozsvári oskolamester, aki 1624-ben vásárolta. A kronológiai sorrendben következő tulajdonosbejegyzés így hangzik: *Johannis Molnár A. D. 1648 Al-Vincini*.³⁵ (5. kép) A tulajdonos kézírása pedig megegyezik az előbbieken ismertetett *Institutio*, illetve a Kolozsvári Református Kollégium könyvtárában őrzött Bucer szerkesztette *Scripta Anglicana*³⁶ című kötetben szereplő Johannes Molnáréval. Mindkét kötet esetében bizonyosak vagyunk abban, hogy Szenci Molnár János a tulajdonos. Az előbbi diákként vásárolta, az utóbbit édesapjától örökölte. Ez alapján megkockáztatjuk a feltételezést, hogy Szenci Molnár János nem 1646-ban halt meg.

Feltételezésünket tovább erősíti Basirius Izsáknak (1607–1676) a *Collectio Molnarianára* vonatkozó, előbb idézett feljegyzése. Ebből kiderül, hogy a levélgűjteményt

volt lelkipásztor.³² Utolsó tulajdonosa Nemes Gábor marosvásárhelyi lelkipásztor (1752–1809) volt,³³ tőle került a Székelyudvarhelyi Református Kollégium könyvtárába.

Szenci Molnár János halálának idejét Herepei 1646-ra teszi. Megállapítását sírkövének feliratára alapozza. A sírkövet az 1910-es években még maga Herepei is látta, de sem ő, sem Kelemen Lajos nem jegyezték le a feliratát. Kohn Hillel és Zsakó Gyula 1911-ben az Erdélyi Múzeumban viszont közölték azt. Az 1920-as, '30-as években a Házsongárdi temető régi sírköveinek feltérképezése során Herepei már nem találta a sírreléket, így a feliratot Zsakó–Kohn közléséből vette át. Eszerint Szenci Molnár János 1646. július 25-én, életének huszonnyolcadik évében hunyt el.³⁴ A felirat hitelességével kapcsolatban már Herepeiben is megfogalmazódott több kérdés: Molnár Albert naplójából pontosan tudjuk, hogy János fia 1612. július 31-én született Marburgban. Ezek szerint 1646-ban 34 évesnek kellett lennie. A sírfelirat évszámai körül tehát gond van.

A kolozsvári Egyetemi Könyvtárban találtuk azt az 1576-ban Lausanne-ban

³² Buzogány Dezső – Ősz Sándor Előd – Tóth Levente: *A történelmi Küküllői Református Egyházmegye gyűlekezeteinek történeti katasztere*. I. Kolozsvár 2009, 404.

³³ Szabó–Szögi, 344–345.

³⁴ Herepei János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei*. Budapest 1988, 240–243.

³⁵ Calvinus, Johannes: *Institutio religionis christianae*. Lausanne 1576. Kolozsvári Központi Egyetemi Könyvtár. 101870-es jelzet.

³⁶ Bucer, Martin: *Scripta Anglicana*. Basel 1577. KvRef – R 83322.

személyesen Molnár Jánostól kapta, és neki kell visszaszolgáltatni. Basirius 1647-ben menekült el Angliából, franciaországi és konstantinápolyi „búdosása” után, 1654. december végén érkezett Gyulafehérvárra és 1661-ben tért vissza hazájába.³⁷ Molnár Jánossal tehát erdélyi tartózkodása során leghamarabb 1655-ben kellett találkoznia. Az, hogy a reformátorok leveleit tartalmazó corpusról 1661-ben azt írta, hogy vissza kell szolgáltatni eredeti tulajdonosának, arra is utalhat, hogy a zsoldárfordító fia 1661-ben még élt.

Véleményünk szerint valamikor az 1660-as évek elején hunyt el, hiszen Molnár Albert és Molnár János néhány könyvéről biztosan tudjuk, hogy a '60-as évek második felében kerül újabb tulajdonos kezébe: Az ismertetett Kálvin-kolligátumot 1669-ben Nagyenyeden vásárolta Csernátoni Pál. Szenci Molnár János 1634-ben szerzett *Institutió*jának következő tulajdonosa, Csávási István 1664-ben írta alá az enyedi kollégium törvényeit,³⁸ valószínűleg ezt követően jutott a könyv birtokába. Bucer *Scripta Anglicanaját* Molnár János az édesapjától örökölte. Következő tulajdonosa, Tolnai F. István a Partiumban tanult, 1655 és 1662 között Németalföldön peregrinált, 1662-ben Kézdivásárhelyen lett lelkész, majd 1665-ben a Kolozsvári Református Kollégium tanára, később ugyanitt lelkész és esperes.³⁹ Saját kezűleg írta le, hogy a kötetet Molnár [János] örököseitől vásárolta (*emptus ab haeredibus p[ost] m[ortem] Molnár*). Tolnai valószínűleg Kolozsváron vásárolhatta a könyvet, ez pedig 1665 után történt.

Ha Molnár János mintegy 15 évvel később halt meg, mint ahogy eddig véltük, újabb kérdések vetődnek fel: Ha már 1634-ben vásárolt egy *Institutiót*, miért kellett 1648-ban még egyet vásárolnia? Mit keresett 1648-ban Alvincen? Ha igaz, hogy 1660 körül hunyt el, alapított-e családot, voltak-e utódai? stb.

A nyitott kérdések sora jelzi, hogy a kutatómunka során felszínre került adatok inkább a további kutatás számára jelölnek ki irányvonalakat. Talán a legfontosabb feladat, hogy minél többet megtudjunk az eredeti Kálvin-levelek sorsáról, amennyiben lehetséges, megtaláljuk őket. Szenci Molnár Albert egykori könyvtárának nagyon sok darabja lappanghat erdélyi közgyűjteményekben. A könyvtárak 16–17. századi állományának alapos felmérése újabb köteteket hozhat a felszínre. Szenci Molnár János biográfija továbbra is rejtélyes, kérdés az, hogy az igen értékes könyvtár mögött milyen szellemi profilú ember húzódik meg.

³⁷ Szinnyei József: *Magyar írók élete és munkái*. Budapest 1891, 660.

³⁸ Jakó Zsigmond – Juhász István: *Nagyenyedi diákok 1662–1848*. Bukarest 1979, 97.

³⁹ Szabó–Tonk, 265–266.

Calvin-Bände, Calvin-Briefe von Albert Szenci Molnár und János Szenci Molnár

Neue Daten zur Biografie des Psalmübersetzers

Albert Szenci Molnár spielte in der ungarischsprachigen Calvin-Rezeption eine wichtige Rolle. Seine Psalmen- und Institutio-Übersetzung sind bis heute bestimmend für das ungarische Reformiertentum. In diesem Aufsatz werden drei neu entdeckte Informationen über Szenczi präsentiert.

Zuerst stellen wir einen – bisher unbekanntes – Band aus seiner Bibliothek vor. Dieser Band findet sich in der Batthyaneum-Bibliothek in Weissenburg, ein colligatum von vier kleineren Werken Calvins: *Acta synodi Tridentinae cum antidoto...* (1547), *Interim adultero-germanum* (1549), *Libellus de Coena Domini* (1545) *Pro G. Farello et collegis eius, adversus Petri Caroli theologastri calumnias, defensio* (1545). Szenci hat den Band in 1598 während seines Heidelberger Aufenthaltes gekauft. Das ist seine – bisher gekannte – früheste Buchakquisition. Den zweiten Traktat, den *Interim*, hat er ganz eingehend durchgelesen, mit vielen Randbemerkungen und einem Inhaltsverzeichnis versehen. Die meisten Glossen sind liturgischer Art.

Zweitens wussten wir in den vergangenen zwei Jahrhunderten nur soviel sicher, dass Szenci einige originelle Calvin-Briefe besaß. Wir wissen auch, dass diese Briefe später zum Eigentum der Familie Szathmári Pap wurden. Der letzte bekannte Besitzer war Zsigmond Szathmári Pap. In einem Band (*Iohannis Calvini Epistolae et responsa*, Hanau 1597) steht eine Glosse von ihm zu diesen Briefen. Aus dieser Glosse erfahren wir, dass es um drei Briefe handelt, die an Bullinger adressiert waren. Diese Briefe sind in den klassischen Briefsammlungen Calvins nicht zu finden. Szathmári hat diese Briefe in 1837 bestimmt gesehen. Das weitere Schicksal der Briefe ist uns unbekannt.

Drittens führen wir zwei Institutio-Bände vor, die zu Johann Szenci Molnár, dem ältesten Sohn des Psalmübersetzers gehörten. Den einen Band hat er in 1634 in Weissenburg, und den weiteren in 1648 in Alvinc gekauft. Obwohl sein Todesdatum unsicher ist, aufgrund der Aufzeichnungen in den erwähnten Bänden sowie der Tatsache, dass er die Briefe Calvins irgendwann zwischen 1654 und 1661 Basire übergeben hat, vermuten wir, dass er um 1660 starb.